

EKOLOGIYANING INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRI

Nabiyeva Zaynabxon Ne'matjon qiz

Qo'qon Universiteti o'quvchisi

zaynabxon6446@icloud.com +998 91 154 64 46

Annotatsiya. Mazkur maqolada ekologik muhitning inson salomatligiga ta'siri ilmiy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Atrof-muhit ifloslanishi, iqlim o'zgarishi, suv va havoning sifat darajasi hamda ularning jismoniy va ruhiy salomatlikka ko'rsatadigan ta'siri ochib beriladi. Tadqiqotda Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST), BMT va ekologiya sohasidagi yetakchi ilmiy manbalar ma'lumotlariga asoslanib xulosalar chiqariladi.

Kalit so'zlar: ekologiya, inson salomatligi, atrof-muhit, havo ifloslanishi, iqlim o'zgarishi, jamoat salomatligi.

Kirish. Bugungi kunda ekologiya masalasi global muammolar qatoridan o'rin egallab, inson salomatligiga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatmoqda. Sanoatlashtirish, urbanizatsiya, transport vositalarining ko'payishi hamda tabiiy resurslardan noo'rin foydalanish ekologik muvozanatning buzilishiga olib kelmoqda. Natijada turli kasalliklar sonining ortishi, o'rtacha umr davomiyligining qisqarishi va sog'lom hayot sifatining

pasayishi kuzatilmoqda. Shu sababli ekologiya va sogʻliq oʻrtasidagi bogʻliqlikni chuqur oʻrganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

Atrof-muhit ifloslanishining salomatlikka taʼsiri. Havo ifloslanishi yurak-qon tomir, nafas olish tizimi hamda onkologik kasalliklarning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. JSST maʼlumotlariga koʻra, har yili millionlab insonlar havo sifati pastligi sababli erta vafot etadi. Atrof-muhitning ifloslanishi zamonaviy jamiyatda inson salomatligiga jiddiy tahdid solayotgan omillardan biridir. Havo, suv va tuproqning turli kimyoviy moddalar, ogʻir metallar hamda sanoat chiqindilari bilan zararlanishi organizmda surunkali kasalliklarning rivojlanishiga olib keladi. Atmosfera havosidagi zararli gazlar va mayda chang zarrachalari (PM2.5) nafas yoʻllari orqali organizmga kirib, immun tizimini zaiflashtiradi. Bu holat bronxial astma, surunkali bronxit va allergik kasalliklarning koʻpayishiga sabab boʻladi. Ayniqsa, bolalar, keksalar hamda surunkali kasalliklarga chalingan shaxslar ekologik ifloslanishga nisbatan eng zaif guruh hisoblanadi.

Suv va tuproq ifloslanishi. Ichimlik suvining kimyoviy va biologik ifloslanishi ichak kasalliklari, zaharlanish va immun tizimining zaiflashishiga olib keladi. Ogʻir metallar bilan zararlangan tuproqda yetishtirilgan mahsulotlar inson organizmida surunkali kasalliklarni keltirib chiqaradi. Suv resurslarining ifloslanishi ichak-oshqozon kasalliklari, zaharlanish hamda buyrak faoliyatining buzilishiga sabab boʻladi. Tuproq ifloslanishi esa qishloq xoʻjaligi mahsulotlari orqali organizmga zararli moddalar kirishiga olib kelib, uzoq muddatli toksik taʼsirni yuzaga keltiradi. Shu bois atrof-muhit ifloslanishini kamaytirish, ekologik nazoratni kuchaytirish va aholining ekologik madaniyatini oshirish inson salomatligini muhofaza qilishning muhim sharti hisoblanadi.

Iqlim o'zgarishi va sog'liq.

Iqlim ozgarishi XXI asrning eng jiddiy global muammolaridan biri bolib, u ekologik muvozanat bilan bir qatorda inson salomatligiga ham salbiy tasir korsatmoqda. Yer yuzida ortacha haroratning oshishi, yogingarchilik rejimining ozgarishi, qurg'oqchilik hamda ekstremal ob-havo hodisalarining kopayishi natijasida turli kasalliklarning tarqalishiga zamin yaratilmoqda.

Avvalo, haroratning keskin ko'tarilishi inson organizmi uchun katta xavf tug'diradi. Issiq urishi, suvsizlanish va yurak-qon tomir tizimi faoliyatining buzilishi iqlim o'zgarishi bilan bevosita bog'liq. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, haddan tashqari issiq to'liqlar paytida o'lim holatlari, ayniqsa, keksalar va surunkali kasalligi bor shaxslar orasida sezilarli darajada ortadi. Iqlim o'zgarishi yuqumli kasalliklar geografiyasining kengayishiga ham sabab bo'lmoqda. Harorat va namlikning oshishi chivin, kana kabi kasallik tashuvchi hasharotlar yashash hududining kengayishiga olib keladi. Natijada bezgak, dang isitmasi va boshqa infeksiyon kasalliklar ilgari kuzatilmagan hududlarda ham paydo bo'lmoqda. Bu holat sog'liqni saqlash tizimiga qo'shimcha yuk tushiradi.

Shuningdek, iqlim o'zgarishi ovqat xavfsizligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Qurg'oqchilik va suv tanqisligi qishloq xo'jaligi hosildorligini pasaytirib, oziq-ovqat yetishmovchiligiga olib keladi. Noto'g'ri ovqatlanish esa bolalar va ayollar orasida kamqonlik, vitamin yetishmovchiligi va immun tizimi zaiflashishiga sabab bo'ladi. Iqlim o'zgarishining yana bir muhim jihati — ruhiy salomatlikka ta'siridir. Tabiiy ofatlar, suv toshqinlari va qurg'oqchilik natijasida yuzaga keladigan ijtimoiy beqarorlik, majburiy migratsiya va iqtisodiy yo'qotishlar stress, depressiya va xavotir buzilishlarini kuchaytiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ekologik ofatlardan keyin posttravmatik stress buzilishi (PTSB) holatlari ko'payadi.

O'zbekiston sharoitida iqlim o'zgarishi muammosi ayniqsa dolzarb bo'lib, Aral dengizi fojiasi, suv resurslarining qisqarishi va cho'llanish

jarayonlari aholi salomatligiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Chang-tuz bo'ronlari nafas yo'llari kasalliklarini kuchaytirib, allergik va onkologik kasalliklar xavfini oshirmoqda.

Ekologik muammolarning ijtimoiy oqibatlari

Ekologik muammolar faqatgina tabiatga zarar yetkazish bilan cheklanmay, jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi, aholi salomatligi, iqtisodiy barqarorlik va insonlar o'rtasidagi munosabatlarga ham chuqur ta'sir ko'rsatadi. Atrof-muhit degradatsiyasi natijasida yuzaga keladigan ijtimoiy oqibatlar bugungi kunda global miqyosda jiddiy muammo sifatida e'tirof etilmoqda.

Avvalo, ekologik muammolar aholi salomatligi va hayot sifati pasayishiga olib keladi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha o'lim holatlarining taxminan 24 foizi ekologik omillar bilan bog'liq. Havo, suv va tuproq ifloslanishi natijasida surunkali kasalliklar ko'payib, aholi o'rtasida mehnat qobiliyati pasayadi. Bu esa ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi, chunki ekologik xavfli hududlarda asosan ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar yashaydi. Ekologik inqirozlar majburiy migratsiya va ijtimoiy beqarorlikni kuchaytiradi. BMT ma'lumotlariga ko'ra, har yili o'rtacha 20–25 million kishi iqlim va ekologik omillar sababli yashash joyini tark etishga majbur bo'lmoqda. Suv tanqisligi, cho'llanish va tabiiy ofatlar natijasida yuzaga kelgan migratsiya jarayonlari shahar infratuzilmasiga bosimni oshirib, uy-joy, ish o'rinlari va sog'liqni saqlash tizimida muammolarni keltirib chiqaradi.

Shuningdek, ekologik muammolar kambag'allik va iqtisodiy tengsizlikni chuqurlashtiradi. Qishloq xo'jaligi ekologik sharoitga bevosita bog'liq bo'lgani sababli qurg'oqchilik va yer degradatsiyasi millionlab insonlarning daromad manbalaridan mahrum bo'lishiga olib keladi. Jahon banki hisob-kitoblariga ko'ra, iqlim o'zgarishi 2030-yilga borib qo'shimcha 100 milliondan ortiq odamni qashshoqlikka olib kirishi mumkin. Ekologik

muammolarning yana bir muhim ijtimoiy oqibati — ta'lim va inson kapitaliga salbiy ta'siridir. Ekologik nosog'lom hududlarda yashovchi bolalarda nafas yo'llari kasalliklari, allergiya va rivojlanishdagi kechikishlar ko'proq uchraydi. Bu esa ularning ta'lim olish imkoniyatlarini cheklab, uzoq muddatda jamiyatning intellektual salohiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Bundan tashqari, ekologik muammolar ijtimoiy stress va ruhiy salomatlik muammolarini kuchaytiradi. Tabiiy ofatlar, ekologik falokatlar va yashash muhitining yomonlashuvi insonlarda xavotir, depressiya va kelajakka ishonchsizlik hissini kuchaytiradi. Tadqiqotlarga ko'ra, ekologik ofatlardan zarar ko'rgan hududlarda posttravmatik stress buzilishi holatlari bir necha barobar yuqori bo'ladi.

O'zbekiston misolida ekologik muammolarning ijtimoiy oqibatlari Oral dengizi fojiasi bilan yaqqol namoyon bo'ladi. Aralbo'yi hududida chang-tuz bo'ronlari, suv tanqisligi va ishsizlik aholining sog'ligi va ijtimoiy turmush darajasiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada migratsiya, kambag'allik va sog'liq bilan bog'liq muammolar kuchaygan.

Umuman olganda, ekologik muammolar jamiyat barqarorligiga tahdid soluvchi omil bo'lib, ularning ijtimoiy oqibatlari uzoq muddatli va murakkab xarakterga ega. Ushbu muammolarni hal etish ekologik siyosatni kuchaytirish, ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish va barqaror rivojlanish strategiyalarini amalga oshirishni talab etadi.

Xulosa. Yuqorida keltirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, ekologik muammolar bugungi kunda inson salomatligi va jamiyat barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatayotgan muhim omillardan biridir. Atrof-muhitning ifloslanishi, iqlim o'zgarishi hamda tabiiy resurslardan noo'rin foydalanish natijasida nafaqat turli jismoniy kasalliklar, balki ruhiy salomatlik bilan bog'liq muammolar ham tobora kuchayib bormoqda. Ayniqsa, havo va suv sifati yomonlashuvi yurak-qon tomir va nafas yo'llari kasalliklarining ko'payishiga sabab bo'layotgani yaqqol ko'zga tashlanadi.

Shuningdek, ekologik muammolar ijtimoiy sohada ham jiddiy oqibatlarni keltirib chiqarmoqda. Aholining turmush darajasi pasayishi, majburiy migratsiya, kambag'allik va ijtimoiy tengsizlikning kuchayishi ekologik inqirozlar bilan chambarchas bog'liqdir. Bu holat ayniqsa ekologik xavfli hududlarda yashovchi aholi hayotida yaqqol namoyon bo'lmoqda. Iqlim o'zgarishi esa ushbu muammolarni yanada chuqurlashtirib, sog'liqni saqlash tizimi va ijtimoiy infratuzilmaga qo'shimcha bosim yuklamoqda.

Mening fikrimcha, ekologik muammolarni faqat tabiat muammosi sifatida emas, balki jamiyat va inson salomatligi bilan bevosita bog'liq masala sifatida ko'rish lozim. Ushbu muammolarni hal etish uchun davlat darajasida olib borilayotgan ekologik siyosatni kuchaytirish, qonun va qarorlarning amalda to'liq ijro etilishini ta'minlash hamda aholining ekologik madaniyatini oshirish muhim ahamiyatga ega. Faqatgina kompleks va mas'uliyatli yondashuv orqaligina sog'lom muhit va barqaror jamiyatga erishish mumkin, deb hisoblayman.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Frumkin H. Environmental Health: From Global to Local.
— Ekologik omillarning inson salomatligiga ta'siri, havo va suv ifloslanishi bilan bog'liq kasalliklar tahlili.
2. McMichael A.J. Climate Change and Human Health.
— Iqlim o'zgarishi va sog'liq o'rtasidagi sabab-oqibat bog'liqligi, global ilmiy yondashuv.
3. Smith K.R., et al. Human Health Impacts of Air Pollution.
— Atmosfera ifloslanishining yurak-qon tomir va nafas yo'llari kasalliklariga ta'siri.
4. World Bank. Climate Change and Poverty Report.
— Ekologik muammolarning ijtimoiy tengsizlik va kambag'allikka ta'siri bo'yicha statistik tahlil.

Foydalanilgan saytlar

1. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST)

<https://www.who.int>

— Havo ifloslanishi, iqlim o‘zgarishi va salomatlik bo‘yicha statistik ma’lumotlar.

2. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Atrof-muhit dasturi (UNEP)

<https://www.unep.org>

— Global ekologik muammolar va ularning ijtimoiy oqibatlari.

3. Jahon banki (World Bank)

<https://www.worldbank.org>

— Iqlim o‘zgarishi, migratsiya va kambag‘allik bo‘yicha rasmiy hisobotlar.

4. AQSh Milliy tibbiyot kutubxonasi (PubMed / NCBI)

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov>

— Ilmiy maqolalar va sog‘liq bo‘yicha statistik tadqiqotlar.

Foydalanilgan qonunlar, farmon va qarorlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Atrof-muhitni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni

— Ekologik xavfsizlik va aholi salomatligini muhofaza qilishning huquqiy asoslari.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–60-son Farmoni (2022-yil)

“2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”

— Ekologik barqarorlik, yashil iqtisodiyot va sog‘lom muhitni ta’minlash.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilishga oid qarorlari (PQ)

— Aralbo‘yi hududini rivojlantirish, ekologik muammolar oqibatlarini kamaytirish chora-tadbirlari.

4. O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari milliy bazasi

<https://www.lex.uz>

— Rasmiy qonunlar, farmon va qarorlar manbasi.

